

ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИДАН

Олимов Жаҳонгир Бўрибоевич

Қўқон давлат университети ўқитувчиси, т.ф.ф.д. (PhD),
olimovjahongir1982@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются дипломатические отношения между Кокандским ханством и Российской империей, уделяется внимание не только политическим, но и экономическим аспектам сотрудничества. Анализируются исторические источники, такие как «Мунтахаб ут-таварих» Мухаммада Хакимхана, «Тарихи Аликулы Амирлашкар» Тоиба и «Хулосат ул-ахвол» Абу Ubaydullay Tashkandi, а также архивные документы, которые освещают характер и содержание дипломатических и торговых контактов между двумя государствами. Исследование показывает, что Кокандское ханство стремилось использовать дипломатические связи с Россией для расширения своих внешнеэкономических возможностей и обеспечения безопасности торговых путей.

Ключевые слова: Коканд, дипломатия, торговля, экономика, Россия, Центральная Азия, исторические источники

Аннотация: The article examines the diplomatic relations between the Kokand Khanate and the Russian Empire, focusing not only on political but also on economic aspects of cooperation. It analyzes historical sources such as "Muntakhab ut-Tawarikh" by Muhammad Hakimkhan, "Tarikhi Aliquli Amirlashkar" by Toib, and "Kholasat ul-Ahvol" by Abu Ubaydullah Toshkandi, as well as archival documents that shed light on the nature and content of diplomatic and trade contacts between the two states. The study reveals that the Kokand Khanate sought to use diplomatic relations with Russia to expand its external economic opportunities and ensure the security of trade routes.

Keywords: Kokand, diplomacy, trade, economy, Russia, Central Asia, historical sources.

Қўқон хонлиги ўзининг географик жойлашуви ва савдо йўлларига яқинлиги сабабли қўшни давлатлар билан дипломатик ва савдо алоқаларини ривожлантиришга алоҳида аҳамият қаратган. Бу алоқалардан бири Россия давлати билан боғлиқ бўлиб, улар ўртасидаги элчилик муносабатлари нафақат сиёсий, балки иқтисодий манфаатларга ҳам хизмат қилган. Россия билан алоқалар орқали Қўқон хонлиги ўз маҳсулотларини кенг бозорларга чиқариш, импорт ва экспорт фаолиятини ривожлантириш имкониятига эга бўлган. Бу алоқалардан бири Россия давлати билан боғлиқ бўлиб, улар ўртасидаги элчилик муносабатлари нафақат сиёсий, балки иқтисодий манфаатларга ҳам хизмат қилган. Россия билан алоқалар орқали Қўқон хонлиги ўз маҳсулотларини кенг бозорларга чиқариш, импорт ва экспорт фаолиятини ривожлантириш

имкониятига эга бўлган. Россия бозорлари Қўқон хонлиги учун янги савдо йўллари ва иқтисодий шерикликларни очган. Қўқон хонлигида ишлаб чиқарилган ипак, пахта, тери, ҳунармандчилик буюмлари каби товарлар Россия орқали Европа бозорларига ҳам чиқиш имконига эга бўлган.

Бундан ташқари, Россия давлати орқали Европага чиқиш йўллари ҳам очилган. Бу нафақат савдо, балки маданий алоқаларни ҳам ривожлантиришга замин яратган. Россия билан дипломатик муносабатлар орқали Қўқон хонлиги халқаро майдонда ўз нуфузини оширган, чет эл элчилари билан мулоқот қилиш, халқаро савдо шартномаларини имзолаш имкониятига эга бўлган. Шунингдек, Россия билан тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш орқали қўшни давлатлар билан муносабатларни мустаҳкамлашга эришган.

Шу муносабатлар орқали Қўқон хонлиги ўз иқтисодий имкониятларини кенгайтириб, минтақавий ва халқаро савдо марказларидан бирига айланган. Россия билан савдо шартномаларидаги келишувлар, божхона тизими ва икки давлат ўртасидаги савдо йўлларининг хавфсизлигини таъминлаш масалалари ҳам мустаҳкамланган.

Шу билан бирга, Россия давлати орқали Европага чиқиш йўллари ҳам очилган. Элчилик муносабатлари орқали икки давлат ўртасида савдо шартномалари тузилган, ҳунармандчилик маҳсулотлари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва бошқа товарлар айирбошланган. Қўқон хонлари учун Россия билан муносабатлар иқтисодий фаровонликни таъминлаш, халқаро майдонда ўз нуфузини ошириш имконини берган.

Қўқон хонлиги Россия давлати билан дипломатик муносабатларни ўрнатишда савдо йўлларини ривожлантириш ва хавфсизлигини таъминлашни асосий мақсад қилиб олган. Элчилик алоқалари Россия билан иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш, ўз маҳсулотларини кенг бозорларга олиб чиқиш, ва Европага савдо йўлларини очиш учун хизмат қилган. Элчилик алоқалари Россия билан иқтисодий манфаатларни ҳимоя қилиш, ўз маҳсулотларини кенг бозорларга олиб чиқиш ва Европага савдо йўлларини очиш учун хизмат қилган. Қўқон хонлиги Россия билан дипломатик ва савдо алоқаларини ривожлантириш орқали ўз ҳудудидаги иқтисодий фаолиятни янада жадаллаштирган[1.]. Савдо йўлларини таъминлаш орқали Қўқон хонлиги ўзининг асосий экспорт товарларини, жумладан, ипак, пахта, тери, ҳунармандчилик буюмлари ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини Россия бозорларига ва орқали Европа бозорларига чиқара олган.

Бундан ташқари, элчилик алоқалари орқали Қўқон хонлиги Россиядан турли маҳсулотларни импорт қилиш имконига ҳам эга бўлган. Бу импорт қилинган товарлар орасида металллар, қорасувор маҳсулотлар, ўқ-дорилар ва турли

маиший буюмлар мавжуд бўлиб, улар хонлигининг ички бозорида ҳам катта талабга эга бўлган.

Россия билан иқтисодий алоқалар Қўқон хонлигида янги савдо йўлларини очиш ва мавжуд йўлларни хавфсизлигини таъминлашни талаб қилган. Бу мақсадда Қўқон хонлари Россия билан тинчлик ва хавфсизлик шартномаларини тузган, бу эса савдо кербониларнинг хавфсизлиги ва эркин ҳаракатини кафолатлаган.

Шунингдек, Россия билан алоқалар Қўқон хонлигининг ички иқтисодий тизимини ҳам такомиллаштирган. Хонликдаги савдо марказлари ва бозорлар Россиядан келган товарлар ва маҳаллий маҳсулотлар айирбошланган жойларга айланган. Бундан ташқари, Россия савдогарлари ва элчилари Қўқон бозорларида фаолият юритган, бу эса икки томонлама иқтисодий муносабатларни янада ривожлантирган[2].

Россия билан савдо ва элчилик алоқалари Қўқон хонлигининг халқаро савдо тизимига интеграциясини таъминлаган. Россия орқали Қўқон хонлиги ўзини нафақат минтақавий, балки халқаро савдо маркази сифатида намоён қилган. Элчилик алоқалари орқали ўрнатилган савдо шартномалари иккала давлат учун ҳам иқтисодий манфаатларни таъминлаб, Қўқон хонлигининг иқтисодий барқарорлигини мустаҳкамлаган.

Савдо алоқалари орқали Қўқон хонлиги ўзининг ипак, пахта, тери ва хунармандчилик маҳсулотларини Россия бозорларига олиб чиқиш имконига эга бўлган. Шу билан бирга, Россия орқали Европа бозорларига ҳам чиқиш имкони пайдо бўлган. Муҳаммад Ҳакимхоннинг "Мунтаҳаб ут-таворих" асари, Тоибнинг "Тарихи Алиқули Амирлашкар" ва Абу Убайдуллоҳ Тошкандийнинг "Хулосат ул-аҳвол" асарлари Қўқон хонлиги ва Россия давлати ўртасидаги элчилик муносабатлари ҳақида батафсил маълумот беради. Бу тарихий манбалар Қўқон хонларининг Россия билан ўзаро муносабатларини, уларнинг дипломатик ва савдо алоқаларини ёритишда муҳим аҳамиятга эга[1].

Муҳаммад Ҳакимхоннинг "Мунтаҳаб ут-таворих" асарида Қўқон хонлигининг ташқи сиёсатининг ривожланиши, Россия билан олиб борилган музокаралар, савдо шартномалари, ва икки давлат ўртасидаги дипломатик юксалишлар тасвирланган. Бу асарда Россияга юборилган элчиларнинг вазифалари, улар олиб борган музокаралар ва қайд этилган шартномалар батафсил баён этилган. Қўқон хонлари ўз давлатларининг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида Россия билан дипломатик алоқаларни мустаҳкамлагани, турли вазиятларда ўз элчиларини юборгани ва улар орқали савдо ва сиёсий масалаларни ҳал қилгани таъкидланган.

Тоибнинг "Тарихи Алиқули Амирлашкар" асарида эса Россия давлати билан Қўқон хонлиги ўртасидаги сиёсий ва савдо муносабатлари, элчиларнинг

мақсадлари, уларнинг музокара жараёнлари ҳақида маълумотлар берилган. Бу асар икки давлат ўртасидаги савдо йўллари, хавфсизлик масалалари ва савдо шартномаларининг аҳамиятини очиб беради. Шунингдек, Тоиб Қўқон хонларининг Россия билан муносабатлардаги сиёсий манфаатларини ҳам ёритиб берган.[2.]

Абу Убайдуллоҳ Тошкандийнинг "Хулосат ул-аҳвол" асарида Россия билан олиб борилган музокаралар, савдо шартномалари ва сиёсий келишувлар ҳақидаги маълумотлар келтирилган. Асарнинг асосий мазмуни Россия билан бўлган дипломатик муносабатларнинг Қўқон хонлиги иқтисодиётига ва ташқи сиёсатига қандай таъсир кўрсатганини тушунтиришга қаратилган. Унда Россия билан тузилган шартномалар, савдо товарлари, уларнинг божлари ва элчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ёритилган.

Бу уч асар Қўқон хонлиги ва Россия ўртасидаги дипломатик алоқаларни ёритишда нафақат тарихий манба сифатида, балки элчилик алоқаларининг моҳияти ва ундаги сиёсий-иқтисодий жиҳатларни тушунишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Улар орқали Қўқон хонлиги Россия билан иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларини қандай ривожлантирганини, қандай муваффақиятлар ва қийинчиликларга дуч келганини англаш мумкин.

Шунингдек, Ўзбекистон Миллий Архиви (ЎзМА) 1043-фондида ҳам мазкур даврга оид архив ҳужжатлари сақланган. Бу ҳужжатларда Худоёрхон давридаги Россия билан бўлган алоқаларга оид маълумотлар мавжуд бўлиб, хонликнинг иқтисодий ва сиёсий манфаатлари ёритилган. Элчилар орқали Россия билан тузилган шартномаларда икки давлат ўртасидаги савдо товарлари, савдо божлари ва сиёсий келишувлар қайд этилган[3.].

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, Қўқон хонлиги Россия давлати билан элчилик муносабатларини ривожлантириш орқали ўз иқтисодий ва сиёсий манфаатларини ҳимоя қилган. Савдо алоқалари ва дипломатик учрашувлар орқали икки давлат ўртасидаги муносабатлар мустаҳкамланган ва бу Марказий Осиёдаги савдо йўллари ва сиёсий вазиятга ижобий таъсир кўрсатган. Архив манбалари ва тарихий асарлар бу алоқаларнинг моҳиятини янада чуқурроқ англашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Муҳаммад Ҳакимхон. Мунтаҳаб ут-таворих.
2. Тоиб. Тарихи Алиқули Амирлашкар.
3. Абу Убайдуллоҳ Тошкандий. Хулосат ул-аҳвол.
4. Ўзбекистон Миллий Архиви (ЎзМА), 1043-фонд.